

земної кулі. Інша частина держав (серед них головно Китай та мусульманські країни) заперечують таку універсальність, обстоюючи тезу про тісний зв'язок теорії прав людини із західноєвропейською культурою. Іншими словами, на їхню думку, в інших культурних традиціях проблематика прав людини виглядає зовсім інакше. Такий підхід і називається культурним релятивізмом.

Тут я можу зробити такий висновок. З одного боку, природа людини є всюди однаковою - всі люди страждають однаково, коли їх несправедливо позбавляти свободи, елементарних засобів до існування, катувати. У своїй здатності відчувати болі й кривди всі люди рівні, і в цьому сенсі культурний релятивізм прийнятим людською совістю бути не може. З іншого боку, в теорії прав людини намітилася сфера, в якій Захід щораз більше втрачає свою дотеперішню монополію. Мова йде про співвідношення індивідуальних і групових прав.

Класичною тезою західних експертів (наприклад, одного з американських світил - професора Люїса Генкіна) є теза про те, що "права людини - це виключно індивідуальні права кожної окремої особи". На їхню думку, згадка про групові права в деяких статтях міжнародних документів є правовою аномалією, прикрою поступкою тоталітарним режимам. Однак життя щораз більше заперечує такий ригоризм правозахисної "правовірності". У світі є багато народів, для яких характерний значно більший зв'язок між особою і громадою, ніж це характерно для західного суспільства. Цю особливість цікаво сформулював палестинський вчений з Йорданії Моганна Гаддад: "Наше індивідуальне виражається через колективне. Я можу жити навіть у Голландії, але я не зможу там уникнути своїх колективних обов'язків перед родиною в Йорданії". Отож залучення таких країн до сучасної цивілізації ставить перед теорією прав людини щораз складніші запитання.

Цікаво, що серед країн, які є найбільшими прихильниками культурного релятивізму, американський професор Йоган ван дер Файвер називає ...Сполучені Штати Америки. Доказ, який він наводить, є майже неспростовним. Адже саме США, підписуючи міжнародні пакти, постійно наголошують, що Конституція США має пріоритет над будь-якими міжнародними угодами.

Звичайно, американці дуже пишаються своєю Конституцією, та й важко заперечити, що вона гарантує їм такий великий обсяг прав, який для інших народів є часом недосяжний. Проте з юридичної точки зору немає різниці між тим, коли дію міжнародних документів з прав людини обмежують статтями Конституції США, і тим, коли її обмежують, наприклад, положеннями шариату. В обох випадках це підпадає під поняття культурного релятивізму.

На закінчення подам ще одну цікаву точку зору - цього разу генерального секретаря Всесвітньої Ради Церков Конрада Райзера. На його думку, прозелітизм - це не стільки причина, скільки наслідок того, як саме церкви (релігійні організації) розуміють поняття Церкви. Від того, що саме вкладають вони в це поняття, залежить і те, в чому саме вони вбачають інтереси Церкви порушеними чи загроженими. Тому, на думку К. Райзера, завданням церков наприкінці II тисячоліття є переосмислення своєї позиції з цього питання.

Михайло **БАБІЙ**,
старший науковий співробітник
Інституту філософії НАН України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІСІОНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В теоретичному, а тим більше в практичному вимірі дана проблема має розглядатися в контексті тих процесів, які проходять в Україні й тісно пов'язані з втіленням у життя суспільства принципів демократії, широкої палітри прав людини, зокрема свободи

совісті, релігії, конституційно-правовим їх оформленням.

Означена проблема постала нині надзвичайно актуальною як для України, так і для більшості держав постсоціалістичного простору.

Широка, конституційно гарантована релігійна свобода, зростання інтересу значної частини населення України до релігійних, духовних проблем буття зумовили активне «вторгнення» в Україну значного числа місіонерів, місій - представників і представництв зарубіжних релігійних центрів.

Проілюструємо це твердження окремими статистичними даними. В 1996 році Україну відвідали понад 2,6 тисячі представників майже 360 закордонних релігійних організацій, центрів. У минулому (1997) - в нашій державі побували 2,8 тисячі осіб такої категорії.

Аналіз показує, що по-суті Україну вони відвідували з цілком конкретною метою - вести проповідницьку, місіонерську роботу, створювати місії, місіонерські товариства. Хоч зауважу тут, що лише незначна частина з них офіційно декларувала істинну мету свого перебування в нашій країні. Так, із 2,8 тисяч представників зарубіжних релігійних центрів, які побували в Україні, лише 530 заявили, що мають намір зайнятися проповідництвом.

Характерно, що за період 1993-1996 років саме за допомогою зарубіжних місій і проповідників було створено майже 300 релігійних осередків, більшість з яких - нетрадиційного спрямування.

За цей же період майже в 6 разів зростає кількість зареєстрованих релігійних місій. Якщо в 1992 році їх було 21, в 1996 - 104, то в 1997 - уже 123. Враховуючи вимоги нашого законодавства, ці місії (більшість з яких має тісні канонічні, організаційні, фінансові зв'язки із зарубіжними релігійними центрами) реєструються під «прикриттям» діючих в Україні релігійних конфесій, зокрема протестанського напрямку. Так, із 123 місій, як місії ЕХБ зареєстровано 46, ХВС - 39.

Все це породило цілу низку складних, суспільно значущих проблем, найбільш гостро серед яких постали питання - правового буття в Україні релігійних місій, передусім зарубіжного походження, їх практичної діяльності в правовому полі України, їх юридичного статусу.

У цьому зв'язку значно тематизувалася проблема правових аспектів місіонерської діяльності в Україні, необхідність її наукового осмислення та практичного вирішення.

Відомо, що релігійні місії (місіонерські товариства) створюються для поширення конкретного віровчення через місіонерську роботу. Тобто, місіонерство - це організаційно оформлений процес розповсюдження тих чи інших віровчень, релігійного світогляду (в певному конкретному конфесійному прочитанні) серед людей, які не є віруючими або ж притримуються інших релігійних поглядів. Місіонерство - це вид релігійної діяльності.

Місії (місіонерські товариства) частіше всього постають як певні структурні підрозділи певної релігійної організації, церкви, конфесії. Вони можуть бути і позаконфесійними, місцевого або ж зарубіжного походження.

За формами своєї діяльності вони поділяються на такі, що ведуть чисто місіонерську роботу, поширюють певне релігійне вчення або ж функціонують як добродійні, гуманітарно-освітні релігійні місії, однак в основу своєї діяльності поклали місіонерство, хоча й в завуальованих формах.

Звернемо увагу ще на один аспект проблеми. Значна частина діючих в нашій країні місій не реєструються як релігійні, а чи ж такі, що мають зв'язок з релігійними центрами. Вони юридично оформляються в Міністерстві юстиції України, фіксуючи свою функціональну присутність як світські організації. Однак в процесі своєї діяльності вони активно проповідують певні релігійні вчення.

Ці зауваги є необхідними для подальшого розгляду означеної проблеми.

Важливим, принциповим у міжнародному правовому прочитанні є положення про те, що держава, яка визнає правомірність і необхідність існування релігій (як і будь-якого іншого світогляду), реальність релігійного розмаїття та інституалізованих форм його вияву, в тому числі і такого виду останніх як місії, має забезпечити правові основи, гарантії їхнього функціонування, незалежного від їхньої конфесійної приналежності, традиційності чи

нетрадиційності, форм і ступеня залежності від зарубіжного центру. Ці принципи витікають з контексту статей 18 і 19 Загальної Декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН п'ятдесят років тому, пункту другого статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р.), статей 16.3, 16.4, 16.10 Підсумкового документу Віденської зустрічі представників держав - учасниць Народи з безпеки і співробітництва в Європі (1989 рік).

Це дуже важливі як в теоретичному, так і в пракселогічному контексті методологічні принципи, базова основа правового оформлення буття релігії, релігійних організацій, в тому числі й місії, в суспільно-державному просторі. Адже йдеться про правові засади політики держави щодо релігії та церкви (релігійних організацій) і передусім про правовий статус останніх, про умови та можливості, які забезпечували б їх вільну повнокровну діяльність, виконання притаманних їм функцій та місії.

Держава, проявляючи свою суверенність, пріоритет щодо релігійних (як і стосовно політичних, громадських) організацій, які діють на її території, визначає свої позиції щодо їхньої діяльності, законодавчо оформляє систему правовідносин з ними, забезпечує їх правоздатність та правовий статус.

Саме поняття «правовий статус» (від лат. status - стан, положення) характеризує становище юридичної особи - суб'єкта, і об'єкта правових відносин, (у нашому випадку місії, релігійної організації нетрадиційного напрямку), межі їх функціонально-рольових можливостей в правовому полі держави.

Зауважимо, що правовий статус релігійних організацій (в тому числі й місії) в історичному, соціально-політичному прочитанні, а також за формою і ступенем своєї реалізації є «величиною» змінною. Він значною мірою залежить від природи держави, змісту суспільних відносин, від рівня розвитку суспільства, його демократичності, від місця і ролі в ньому релігії, від суспільного визнання її цінності, від певних традицій, що стосуються релігійної сфери буття особистості чи релігійних спільнот, від інтересів правлячого класу, партії і навіть характеру чи віросповідних уподобань окремих правителів.

В означеному контексті правовий статус релігійних організацій, в тому числі місії (нерідко узалежнений від їх конфесійної окраски) в різних державах був і є різним, неоднозначним, диференційованим. Залежно від законодавчо закріплених функцій, ролі, місця, суспільного становища тієї чи іншої релігії, церкви визначалася й визначається форма їх правового статусу: державна, офіційна, традиційна релігія, церква; як така, що має певні пільги, переваги щодо інших, підтримується державою; терпимі або ж, навпаки - гонимі, нетерпимі, обмежені в правах (організації і віруючі); як такі, що мають статус маргіналів або ж постають рівноправними суб'єктами державно-церковних відносин.

Саме в цьому ж контексті слід розглядати і становище місії, місіонерів. Варто відзначити, що сутнісний вираз характеру державно-церковних відносин, а в цьому аспекті й правового становища місії, передусім як юридичної особи, - поняття «правовий статус місії» знаходиться у нерозривному зв'язку з понятними «свобода совісті», «свобода релігії», «свобода церкви». Останнє, постаючи як вид суспільної свободи, характеризує право релігійної організації, релігійної місії на автономію і незалежність від держави інших віросповідань, конфесій у сфері релігійного буття, релігійної, в тому числі й місіонерської, діяльності.

Відтак, це поняття дає уявлення про ступінь межі свободи релігійної організації (місії) щодо можливості вільного і повноцінного виконання ними своїх функцій, самореалізації в контексті свого основного функціонального призначення в тій чи іншій державі.

Аналіз правового статусу зарубіжних релігійних місії, нових нетрадиційних релігійних течій рухів, зокрема в окремих державах Європи, США, засвідчує наявність колізії релігії і права в умовах свободи совісті. Ця колізія якраз і народжена існуванням нових релігійних рухів та їх продукуванням через активну місіонерську діяльність в тому числі й зарубіжних релігійних центрів.

Гостро ця проблема стоїть сьогодні, зокрема, у Франції, Іспанії, окремих штатах США, Росії. Так, у Федеральному законі Росії «Про свободу совісті і релігійні об'єднання»,

який був прийнятий Державною Думою у вересні 1997 року і в якому обґрунтовуються та закріплюються основні принципи свободи совісті, релігії, релігійних організацій, чітко прослідковуються обмеження правового статусу нових релігій, якщо вони не проіснували на території Росії протягом 15 років. Є обмеження і для діяльності зарубіжних релігійних місій, проповідників, особливо нетрадиційних релігійних напрямів.

Є своя специфіка у розв'язанні цих проблем і в Україні. У відповідності до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні центри, управління мають право засновувати благодійні, місіонерські товариства. Місія - це релігійна організація, яка відповідно ст.10 цього Закону засновується виключно при релігійних центрах (управліннях) і має чітко (традиційно) визначену мету: розповсюдження, пропаганда віровчення, яку сповідують і поширюють ці центри.

Варто зазначити, що релігійні центри, управління тільки тоді можуть створювати місії, коли вони зареєстрували свої статuti. У цьому випадку статuti місій мало чим відрізняються від статутів релігійних громад, хоча цілі, завдання, форми діяльності тут різняться.

Уже згадувана ст.10 Закону України встановлює також, що місії (місіонерські товариства), які діють на підставі своїх статутів (положень) реєструються в порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Остання передбачає, що релігійна організація, в тому числі й місія, набуває правоздатності юридичної особи в результаті реєстрації свого статуту (положення) в органах державної влади. З цього часу вона, як юридична особа, набуває цивільних прав і бере на себе певні обов'язки. Вона (у нашому випадку місія) стає повноправним учасником цивільно-правових відносин.

Зауважимо, що правоздатність місії, яка зареєструвала свій статут, не є безмежною. Вона визначається її статусом (правами, обов'язками і відповідальністю) відповідно цілям її діяльності.

Сам процес реєстрації Законом не визначається як обов'язковий. Однак результатом реєстрації є розширення прав і можливостей місії, меж свободи її діяльності й виконання своїх функцій. Акт реєстрації в цьому контексті постає як акт визнання державою правового статусу місії, основні концептуальні положення якого зафіксовані у міжнародних правових актах, зокрема (повторимось) у Підсумковому документі Віденської зустрічі представників держав-учасників Наради з безпеки і співробітництва в Європі (ст. 16.4 - 16.11).

Реєструючи статут релігійної організації (місії), держава бере на себе певні юридично оформлені обов'язки щодо неї: визнає, гарантує і захищає її права, створює умови для її діяльності як повноправного суб'єкта правових відносин. З іншого боку - місія внаслідок реєстрації свого статуту (положення), набуваючи статусу юридичної особи, бере на себе певні зобов'язання, передбачені Законом (ст.3,5) - діяти в межах, які визначені відповідним законодавством України. Відтепер вона зобов'язана нести відповідальність за свою діяльність.

Щодо зарубіжних місій, які діють на території України, то питання їх утворення або заснування у відповідності з Законом «Про свободу совісті та релігійні організації» вирішується на підставі домовленостей між зарубіжним релігійним центром і державним органом України у справах релігій.

Зарубіжний релігійний центр, у відповідності з такою домовленістю, може утворювати в Україні своє регіональне представництво з підпорядкуванням йому такого структурного підрозділу, яким є місія чи місійне товариство. Останні, у такому випадку, діють, дотримуючись чинного законодавства України, на основі власних статутів (положень), які реєструються у такому ж порядку, як і місії, утворенні релігійними управліннями, центрами «місцевого походження» (ст. 13.14). Різниця лише в тому, що додатково подаються копія зареєстрованого статуту (положення) зарубіжного центру, який створює свою місію, а також довіреність відповідного зарубіжного релігійного центру, або ж управління конкретної особи або особам на ведення переговорів щодо заснування місії в Україні.

Відмова в реєстрації має бути мотивованою і тільки у випадках, якщо статут місії, його положення, а також практична місіонерська діяльність суперечать чинному

законодавству, а сама місія або ж релігійний центр, що її створює, відмовляються з певних причин внести відповідні корективи.

Закон визначає, що діяльність релігійної організації, в тому числі й місії, може бути припинена у судовому порядку за умов: якщо місіонерська діяльність реалізується методами, що суперечать чинному законодавству; коли вона веде до розпалювання у будь-якій формі релігійної ворожнечі та ненависті до невіруючих і віруючих інших віросповідних напрямів; принижує національну честь і гідність або ж ображає почуття громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями; заподіює шкоду фізичному і моральному здоров'ю людей. Ці умови чітко визначені Законом (ст.16).

Він не встановлює різниці між зареєстрованими місіонерськими організаціями місцевого чи зарубіжного походження, традиційної чи нетрадиційної спрямованості. Вони мають однаковий правовий статус, рівні у своїх правах обов'язках і відповідальності, а також і в залежних від держави умовах для повноти своєї функціональної діяльності та релігійної самоактуалізації.

В основу законодавчого регулювання діяльності місій (місіонерських товариств) як і будь-яких інших релігійних організацій в Україні суцільних, їх взаємовідносин з державою, їх правового становища покладено важливий принцип егалітарності всіх без винятку віровизнань та їх інституалізованих форм вияву, без огляду на їх чисельність чи час заснування (ст. 5).

Принцип рівності релігійних організацій (місій) перед Законом передбачає заборону втручання одних релігійних спільнот у справи, діяльність інших, спроб перешкоджати виконанню ними своїх функціональних обов'язків (ст. 5).

Цей принцип тісно ув'язаний з принципом рівності віруючих, з їх правом на свободу совісті, релігій, переконань.

Тому, коли ми розглядаємо проблему правового статусу місій чи інших релігійних організацій, правових аспектів місіонерської діяльності, то маємо на увазі й той факт, що вони значною мірою пов'язані з практичним здійсненням права віруючих на свободу віросповідання, на свободу одержання релігійної інформації, поширення віровчення свого релігійного напрямку. Це право зафіксоване Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 3-5) і базується на принципах Конституції України, зокрема щодо права на свободу світогляду й віросповідання (свободу совісті) (ст. 34,35), і чітко корелюється з вимогами відповідних міжнародних законодавчих актів з цих питань.

Отже, коли ми ведемо мову про правовий статус, скажімо місій, про правові аспекти місіонерської діяльності, то маємо на увазі не тільки права й обов'язки такого виду релігійних спільнот, але й права людей, що їх створили, обрали певну релігійну ціннісно-сміслову концепцію, як основу свого буття, і бажають її вільно і безперешкодно проповідувати. І цей вибір - це їх право на публічний вияв своїх переконань - має поважатися тому, що «внутрішня велика праця пошуків – як це слушно наголошується в одному з документів Апостольської Столиці, - не може бути знехтувана ні державою, ні іншими людьми, і право на вільний духовний розвиток особистості не може мати ні винятків, ні перешкод».

Таким чином правові засади буття релігійних організацій, місіонерської діяльності, свободи совісті віруючих знаходяться в нерозривному зв'язку. Порушення, ігнорування прав релігійних спільнот, в тому числі й місій, веде прямо до порушення, дискримінації прав віруючих людей, які їх зорганізували. Ці правові засади, враховуючи наявне в українському суспільстві розмаїття колективної конфесійно-релігійної ідентифікації й самоідентифікації особистості, мають базуватися на принципі рівності перед Законом усіх віросповідань, релігійних течій, рухів їх організаційно оформлених структур, однаковості їх прав і обов'язків, єдиного для всіх правового статусу.

Щодо роботи в Україні місіонерів - представників зарубіжних релігійних центрів, то варто сказати, що їх перебування і діяльність регулюються Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст.24). Встановлено, що священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних релігійних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися

проповідуванням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою релігійною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту відповідної релігійної організації.

Відтак, йдеться про офіційне погодження на в'їзд і відповідну богослужбову, релігійно-освітню, проповідницьку діяльність. Це оформляється окремим офіційним документом, що є підставою для оформлення в'їзних віз і здійснення запланованої діяльності.

Закон чітко і недвозначно регулює означений процес. Проте окремі представники зарубіжних релігійних центрів, перебуваючи в Україні, порушують вимоги Закону, ведуть по-суті місіонерську роботу, проповідницьку діяльність поза межами релігійної організації, яка їх запросила. Припинення такої діяльності не є дискримінаційним. Закони країни мають не тільки поважатися, їх вимоги повинні суворо виконуватися. Це демократичний принцип, який не суперечить міжнародним правовим нормам.

В Україні створені необхідні, законодавчо оформлені умови для вільної місіонерської діяльності, для роботи місій, в тому числі й закордонного походження. Правові аспекти цієї діяльності не мають суттєвих протиріч з принципами свободи релігії, церкви (релігійних організацій), визнаних світовим співтовариством.

Мирослав **МАРИНОВИЧ**,
директор Інституту релігії і суспільства (УГКЦ)

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА В УКРАЇНІ: МІСЦЕВІ ЦЕРКВИ ТА ЗАКОРДОННІ МІСІОНЕРИ

Ще наприкінці 80-х років проблема релігійної свободи видавалася на Україні надзвичайно простою. Вона означала свободу від переслідування за релігійні переконання і за вірність своїй церкві; далеко не завжди визнаній комуністичним урядом. Релігійна свобода обіцяла вчителям, що вони не стоятимуть біля храмів на Великдень, перевіряючи, чи не приходять, бува, діти їхньої школи поклонитися плащаниці. І для духовенства ця свобода обіцяла звільнити їх від обов'язку бути "добровільними" інформаторами КДБ. Саме цієї свободи прагнули наші люди, і саме її вони здобули на початку 90-х років.

Однак свобода прийшла не сама, а разом зі своїми власними проблемами. Перехід від тоталітаризму до значної релігійної свободи періоду 1991—1993 років був занадто швидкий, щоб не викликати певних деформацій. А головне, нова релігійна ситуація, що почала вимальовуватися в Україні, виявилась дуже далекою від сподіваної. По-перше, невдовзі люди зрозуміли, що вони не живуть у конфесійно гомогенному суспільстві: греко-католицькому в Галичині і православному — на решті території України. Усі спроби повернутися до того стану бажаного результату не дали. Навіть у Галичині, де комуністичний режим тривав менше, міграція населення і повоєнна присутність Православної церкви призвели до того, що галицьке суспільство стало виразно багатоконфесійним і вже мало нагадувало Галичину часів митрополита Андрія Шептицького. Та й у Великій Україні важко було впізнати оспівану Шевченком православну землю у конгломераті вір і конфесій, християн і новітніх язичників, віруючих та атеїстів, а то й свідомих чи неусвідомлених агностиків, які не побажали визначитися щодо якоїсь церкви.

Так релігійна свобода, ніби лакмусовий папірець, виявила втрату традиційної релігійної ідентичності українців. Більше того, вона поставила перед нами ряд запитань, на які сьогодні дуже важко відповісти. Зокрема, релігійна свобода і відкритість українських кордонів змусили українців вирішувати проблему закордонних релігійних місій, які на початку 90-х буквально наводнили Україну. Генеральний видавець Кестонського